

DE AVONDSCHOOL

HET VERDIEN T OPMERKING DAT IN twee van onze modernste boeken de ouderwetsche school weer een plaats heeft gekregen. Ik bedoel in *Rembrandt*, het bekroonde boek van Theun de Vries, en in Johan Fabricius' jongsten roman *Melodie der Verten*. Deze teekent met zijn vaardige pen een schooltje in de Italiaansche provinciestad Todi omstreeks 't jaar 1750.

Nu is het eigenaardig, dat in deze en zoo goed als alle beschrijvingen van een verdwenen schoolwezen, de plak het middelpunt is, met als gevolg: een onafgebroken vreezen en beven der steeds bedreigde scholieren. De ouderwetsche schoolmeester is een vast type geworden. Zijn plak moet gezag afdwingen, omdat zijn kennis dit niet vermag. De Amsterdamsche meester van Theun de Vries is vóórdien huisbewaarder geweest; de schuchtere Titus Rembrandzoon van Rhijn bewaart aan diens vette en kwaadaardige persoonlijkheid niet zijn beste herinneringen. En de Todische onderwijzer van Fabricius is als saamgegroeid met zijn plak; zijn plak is een voorwerp van zóódanig belang, dat de begaafde leerling Benedetto, er een vloeiend lofdicht op schreef. Dat gedicht hangt aan den muur; wie strafregels opkrijgt copiëere het zoo en zoo veel keer, opdat de kracht en de macht van de plak toch maar terdege tot zijn bewustzijn doordringe.

Maar er is méér geweest dan alleen een plak, zinnebeeld eener tuchttoefening, die aan onbevoegde handen was toebetrouwd. Dat het onderwijs in den goeden ouden tijd te wenschen overliet betwist niemand. De localiteit en de leermiddelen althans. Bezien we deze schilderij maar eens. Vooreerst lijkt de avond niet de gewenschte tijd voor onderricht aan jeugdige kinderen; men zou willen vragen: wat deden ze dan overdag? Maar waarschijnlijk werd het latere uur gekozen, niet ter wille van hen, al moe gespeeld en slaperig, doch ter wille van hun leermeester, die meer dan één functie had waar te nemen, soms van zeer uiteenloopenden aard.

Indien een schilderij ons iets mededeelen zal, dan moeten wij beginnen met er heel attent en lang op te kijken. En vooraf moeten wij het vóór-oordeel van ons zetten. We moeten niet denken „die meester zal wel onwetend wezen,” of: „die kinders konden net zoo goed gaan knikkeren, als 't daarvoor nog niet te donker is, want wat leeren ze daar nu in vrede — ze zijn niet eens ordentelijk in klassen verdeeld!”

We willen even ons paedagogisch oordeel opschorten en de schilderij als zoodanig bezien. Dan is er veel te waardeeren. Er is heel mooi met het licht gespeeld. De groep links is slechts achtergrond; weliswaar branden ook hier verscheidene kaarsen, maar ze tellen in de compositie nauwelijks mede, evenmin als het gedempte schijnsel van de lantaarn in de hand der vrouw. Geheel rechts evenwel is een groepje van drie: de knaap die haast op den tast een boek van de plank moet nemen, als bovenste figuur. Alleen zijn wang en kin worden belicht door de kaars van een makker, die iets lager voor een steilen ouderwetschen lessenaar gezeten is. En dan nog weer lager, zeker op een klein bankje of stoeltje, het zedige zusje, een kleuter-vrouwje

met een mutsje op. Dat ernstige, kleine wijfje is bijzonder goed getroffen. Ze zit daar, met niets dan haar boek, en wijst bij met haar vingertje. *Picturaal* gesproken (in de taal van de schilderkunst) behoort zij tot de groep-van-de-kaars; het licht der vlam valt over haar mutsje en haar voorhoofd heen tot op haar open boek; links ligt de schaduw. Maar ze zit afgewend, met haar rug naar de jongens toe. Ze lèert, stil op haar eentje. Háár aandacht is 't meest gespannen.

Maar nu de paedagogie weer, en die beruchte plak . . .

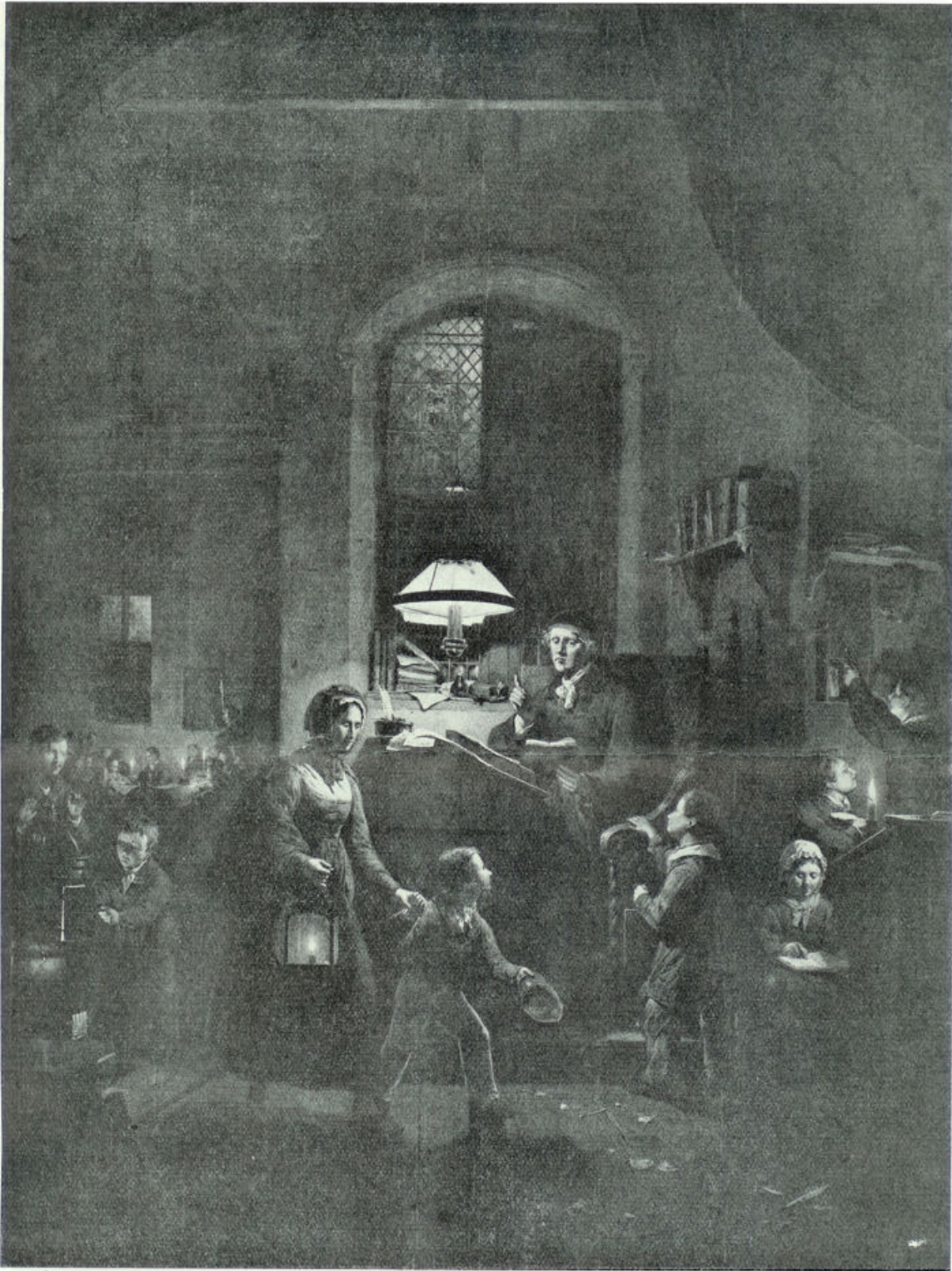
Men moet toegeven, dat omstreeks 't jaar 1835, het jaartal van de schilderij, het onderwijs gebrekkig te werk ging. Dat kinderen van uiteenloopenden leeftijd kennis moesten opdoen van een ongeëxamineerde, op ongeschikte uren en uit ongeschikte boeken. Het schoolwezen van een honderd jaar terug schijnt ons een vrijwel ongeorganiseerd liefhebberij zaakje toe. De kinderen mochten opsteken zoo veel als zij zelf verkozen, de meester onderwees hen naar 't hem goeddacht, en de roede, de gard, de plak en 't Spaansche rietje vertegenwoordigden gezag en orde.

En tòch geloof ik, dat onze bet-overgrootvaders, de stijve kleine mannetjes in hun lange broek en krappe kieltje, dat de jongens van tóen best van hun meester kunnen gehouden hebben, en later zijn woorden nog bewaarden. Menige ouderwetsche meester, die zelf maar weinig geschoold was, is niettemin in zijn dagen een figuur geweest daar wat van uitging. Ik zou ook niet weten waarom hij, als paedagoog, zooveel slechter moest zijn — ondanks zijn plak. Een alleszins bekwaam onderwijzer, met acten voor alles en nog wat, zoodat men 't woord „leeren” haast niet meer gebruiken durft, en eer van „doceeren” zou willen spreken; zoo'n onderwijs-man dan, die les geeft voor een klas op een manier waar geen speld tusschen is te krijgen, in een licht, luchtig, aan alle eischen volkomen beantwoordend lokaal — hij zal bij het kind niets bereiken, indien hij de liefde niet heeft. Hij zal het ontwikkelen, doch nimmer kunnen vormen. Ik neem het natuurlijk niet op voor de plak, noch voor een ander lichamelijk tuchtmiddel op de scholen. Maar men moet het niet voorstellen alsof thans louter tact, liefdevol begrijpen en zuiver opvoedkundig inzicht heerschen in de menschelijk volmaakte schoolgebouwen. Een harde daad, een cynische opmerking, een woord van koude spot kan een kind onherstelbaar schaden, al is de lijfstraf afgeschafte.

De menschheid blijft zichzelf gelijk, alle eeuwen door. Laat deze avondschoon eenmaal in werkelijkheid zoo bestaan hebben, en naar 't leven zijn geteekend. Dan heeft de schilder deze primitieve omgeving toch wel met het oog der liefde bezien. Het milde licht der lamp, boven een hoogen lessenaar. En het milde oude gezicht van den meester, zóó vriendelijk en edel, dat er zelf wel licht van lijkt uit te stralen. Enkel rust en goedheid spreekt van dit gelaat.

Is hij voor deze kinderen niet „de schoolmeester” maar de vaderlijke vriend geweest?

HENDRIKA KUYPER-VAN OORDT

Naar een schilderij van G. G. Haanen (1835)

DE AVONDSCHOOL